

Ý NGHĨA XÃ HỘI VÀ VĂN HÓA CỦA VIỆC ĐỌC SÁCH TRONG XÃ HỘI THÔNG TIN

T.B. Markova*

Liên bang Nga

Vị trí của việc đọc sách trong những phương pháp mới của công tác khoa học

Khi đến thư viện, bạn đọc thường sử dụng chồng tài liệu mà thư viện đã chọn lựa từ trước để đọc. Việc bổ sung các kho tài liệu được tiến hành bởi cán bộ thư viện (CBTV). Họ thực hiện việc phân loại và biên mục sách, quyết định mỗi quyển sách cần được xếp vào đâu, những quyển nào có thể lấy ra để bày tại kho mở, những quyển nào cần được giới thiệu để đọc trong ngày. Từ đây ta có thể rút ra hai điều lý thú, nhưng loại trừ lẫn nhau. Một mặt, bạn đọc đến thư viện, mang theo nhu cầu tin của mình và mong được thỏa mãn mọi nhu cầu mà không cần sự trợ giúp của CBTV, nghĩa là mong được tự mình chọn lựa những quyển sách mình cần. Mặt khác, họ đã bị hạn chế trong việc lựa chọn. Những bạn đọc không được đào tạo đầy đủ về văn hóa đọc thì khó có thể làm việc có hiệu quả cao ngay tại thư viện, bởi lẽ họ không được sử dụng các dịch vụ của chuyên viên tư vấn thư mục, với tư cách một chuyên viên hướng dẫn đọc.

Việc đọc giữ vị trí nào trong những phương pháp mới của công tác khoa

học, và bằng cách nào việc đọc có thể khai sinh một bài văn viết? Một quyển sách vừa được đọc xong có sức mạnh thôi thúc người đọc nó phải cầm bút viết, để thể hiện thái độ của mình đối với tác giả, để nêu rõ đồng ý hay không đồng ý với tác giả, để trình bày quan điểm của mình và đem đối chiếu với quan điểm của tác giả? Một nhà văn viết một cuốn sách thì phải dựa vào các nguồn thư tịch và nhiều tư liệu khác. Nghĩa là phải tiến hành thường xuyên việc biên tập các bài văn, mà kết quả biên tập sẽ thay thế các bản gốc. Bản gốc được thay thế bằng một hợp tuyển những bài văn. Hợp tuyển này sẽ được đọc và đọc lại nhiều lần.

Ngày nay, người CBTV đứng trước sự lựa chọn - nên lưu giữ trong thư viện tất cả mọi quyển sách, hay chỉ cần chọn lựa, theo quan điểm của mình, những sách tốt nhất và những tài liệu tra cứu thiết yếu. Cần lưu ý rằng, những nhiệm vụ đặt ra trước mắt người CBTV vào đầu thế kỷ XX không giống với những nhiệm vụ mà ngày nay họ phải giải quyết.

Chiến lược đọc hiện đại

Vấn đề thu hút bạn đọc và tuyên truyền sách vẫn chưa phai mờ ý nghĩa

* Tác giả bài viết là tiến sỹ khoa học, cán bộ phòng Nghiên cứu sách hiếm, Thư viện Viện Hàn lâm Khoa học Nga.

thiết thực của nó trong đầu thế kỷ XXI. Hệ thống thuật ngữ và bộ máy khái niệm có thể thay đổi. Tuy nhiên, những vấn đề của ngày hôm nay lại tập trung vào việc nhận thức vị trí của sách và việc đọc trong cuộc sống con người, và nhận thức về vai trò của thư viện và người CBTV không chỉ trong việc nghiên cứu nhu cầu tin của bạn đọc, mà trong cả việc xây dựng cuộc sống nội tâm, cuộc sống tinh thần của họ, trong kỹ năng giải quyết, khắc phục những tình huống xảy ra. Bạn đọc ngày nay thích hơn những trích đoạn vắn tắt, những thông tin cô đọng và độc đáo, những bài phân tích ngắn gọn các tác phẩm và phân tích quan điểm của các tác giả. Biên tập là một dạng lao động của bạn đọc, một việc làm tích cực, bao gồm viết và đọc, nó đòi hỏi phải biết chọn lựa và loại bỏ.

Mỗi tác phẩm biên tập có vị trí riêng của nó trong không gian thư viện và nó có tác dụng chi phối ký ức thành văn của thư viện. Nó cung cấp cho bạn đọc một dòng lớn những sự kiện và những thông tin đang mong chờ được biết đến, được tiếp thu có phê phán, và được đánh giá nghiêm túc. Chẳng hạn như, các tác giả nghiên cứu người Hy Lạp cổ đại thường bị thu hút bởi nghệ thuật trích dẫn, ở đây thực tế lịch sử và những hiện tượng tự nhiên, những đặc điểm tộc người và những cảnh quan địa lý được biểu đạt bằng một bài văn viết. Và tại Thư viện Alékhxăngđrơ, bằng một

cách thức độc đáo, người ta đã khéo kết hợp giữa kỳ vọng của Thư viện về mức độ đầy đủ, toàn diện và hiệu quả lưu trữ, với hoạt động sáng tạo của những người thư ký, những nhà văn, những nhà khoa học, trong việc chỉnh lý và ghi chép lại những bản văn có nhiều sai sót. Như vậy, sự ra đời những bản văn mới đã làm cho việc lưu giữ những bản văn cũ trở nên vô ích. Để thay thế những bộ sách nhiều tập, những bài luận văn khoa học phức tạp, người ta đã sử dụng phương pháp mới để soạn thảo một bản văn. Phương pháp này được thực hiện trong việc trình bày vắn tắt nguồn tư liệu và có lời bình chú sâu rộng, có kèm theo mô tả cận kề các tiểu tiết. Bản văn mới được chuẩn bị với thiện ý dành cho các độc giả phổ thông, những người chưa được am tường những trường hợp phức tạp trong hệ thống thuật ngữ khoa học và bút pháp văn chương. Các nguồn tư liệu và các nguyên tắc thì có thể ghi nhớ qua những hợp tuyển mà chúng đã được trích dẫn.

Đọc sách là một quá trình vừa có ý nghĩa xã hội rộng lớn, lại vừa mang đặc điểm tâm sự cá nhân. Cũng đọc một cuốn sách mà mỗi người chỉ tiếp thu được một vài phần nào đó phù hợp và gần với mình. Cuốn sách được người CBTV quan tâm, yêu quý như một bảo vật. Người CBTV cảm thấy xót xa khi mất một cuốn sách, hay một trang sách. CBTV đồng thời phải làm một bạn đọc và một nhân viên dịch vụ, một người

đứng làm trung gian giữa sách và bạn đọc. CBTV phải đảm bảo hiệu quả của việc đọc, bởi vậy, không phải chỉ cần biết chỗ để cuốn sách, mà còn phải biết cả nội dung của nó. Từ đây, một lần nữa chúng ta trở lại với thuật ngữ “hướng dẫn đọc” mà trong những năm 70-80 của thế kỷ trước được coi là một trong số những phương pháp công tác với độc giả, một phương thức giáo dục tư tưởng cho mọi người. Mặc dù ngày nay người CBTV đã từ bỏ việc giới thiệu sách theo kiểu bắt buộc, việc hướng dẫn đọc vẫn nằm trong phạm vi trách nhiệm của họ và hiện đang được xác định như là một cách tác động vào quá trình đọc sách của bạn đọc, một sự hỗ trợ trong việc chọn lựa một quyển sách cần thiết từ trong ngàn vạn quyển, một cách tạo ra những điều kiện tối ưu cho sự tương tác có kết quả giữa quyển sách, tác giả của nó và bạn đọc. Đáng chú ý là, mặc dù số lượng sách sử dụng có giảm, nhưng sự trợ giúp của CBTV với tư cách một chuyên gia tư vấn lại tăng lên. Dù là sử dụng nguồn tin ấn loát truyền thống hay nguồn tin điện tử, thì bạn đọc vẫn cần đến một người chuyên nghiệp - một CBTV, một người luôn sẵn sàng trợ giúp tra tìm những cuốn sách cần thiết. CBTV trở thành người hướng dẫn trong không gian thông tin của thư viện. Các thư viện tham gia vào việc xây dựng và triển khai các chương trình khác nhau, nhằm hỗ trợ việc đọc, tổ chức các hoạt động triển lãm nhằm thu hút bạn đọc.

Vai trò mới của thư viện thể hiện trong việc giáo dục tinh thần cho thanh niên, trong việc đọc có mục đích rõ rệt và trong việc tham gia tích cực vào cuộc sống xã hội.

Trong xã hội thông tin, sách không còn giữ vai trò là hình thức chủ yếu phản ánh và lưu giữ tri thức. Đã xuất hiện những vật mang tin mới (xuất bản phẩm điện tử, sách nghe, CD) và những thuật ngữ mới để chỉ người đọc (“người dùng”, “người sử dụng”). Việc đọc ngày nay mang tính chất không liên tục, vì chúng ta thường phải ngừng đọc sách để nghe điện thoại, để làm việc nhà, để đàm đạo và gặp gỡ bạn bè. Bạn đọc ngày nay đọc sách, sử dụng điện thoại, máy tính, tìm tin trên mạng Internet. Đặc điểm nhanh chóng, kịp thời của Internet góp phần tăng thêm tính phổ cập của sách và mở rộng thêm khả năng của con người trong việc tìm hiểu, tiếp nhận nghề nghiệp, trong tiếp xúc và trong việc xác định các mối quan hệ giao tiếp với nhau. Hai kiểu đọc trong thực tế - đọc to và đọc thầm - trong những điều kiện hiện nay, đang được bổ sung những ý nghĩa mới. Đọc to, hay nói đúng hơn là đọc để nghe, đang ngày càng trở thành một hoạt động phổ biến do sự xuất hiện các loại sách nghe, những loại sách mà mọi người có thể nghe qua ống nghe (ê-cút-tơ). Còn đọc thầm, ngoài sách ra, còn đọc cả những đoạn văn, bài văn bằng chữ in trên màn hình. Như vậy, một mặt, đọc trở thành

nghe, tương tự như nghe nhạc, mặt khác, đọc là một cách tìm tin có mục đích.

Sách vẫn như xưa, là công cụ quan trọng nhất trong việc giáo dục con người. Đọc là một quá trình diễn giải và phê phán, một quá trình phức tạp, bao gồm sự trao đổi, chuyện trò với tác giả cuốn sách, sự tranh luận công khai với những bạn đọc khác, và sự xác định các tiêu chí đánh giá trình độ thẩm mỹ. Trong trường hợp này, việc đọc được nhận thức như là một loại hoạt động tư duy phức tạp, mà kết quả là sẽ cho ra đời một bản nhận xét, diễn giải những điều đã đọc. Thêm vào đó, việc đọc sách làm cho ta cảm thấy mãn nguyện (hoặc không mãn nguyện). Việc đọc như vậy có tác dụng giúp hình thành phong cách văn học, phát triển óc tưởng tượng và năng lực tư duy sáng tạo, thúc thúc tìm lời giải, và tiếp đó là đòi hỏi phải cầm bút. Hoạt động tư duy và đón nhận khoái cảm thẩm mỹ là hai mặt hợp thành một chỉnh thể thống nhất của việc đọc.

Phương pháp đọc hiện đại

Sự đa dạng trong việc tổ chức sử dụng thời gian nhàn rỗi, sự xuất hiện những phương tiện giao lưu khác nhau (vô tuyến truyền hình, Internet, điện thoại di động) và sự phát triển các phương thức lĩnh hội thông tin đã dẫn đến nhiều thay đổi trong cách đọc sách. Mọi người không từ bỏ việc đọc, nhưng

họ đọc theo những cách không giống xưa kia. Sách họ đọc không phải là những bộ sách lớn gồm nhiều tập, những công trình đồ sộ của các nhà khoa học, mà là những hợp tuyển, những sách tra cứu, những bách khoa thư. Song song với việc đọc “để biết” (“để nhận thức” và “để thu thập thông tin”), việc đọc “để biết làm” ngày càng chiếm vị trí quan trọng.

Nhu cầu thì luôn luôn tồn tại, nhưng trong nhiều thập kỷ nó không được đáp ứng. Vào cuối những năm 80-đầu những năm 90 của thế kỷ trước, ở Nga khan hiếm những sách viết về nghề nấu ăn, thêu thùa, dệt kim, những tài liệu dùng cho người chơi radio nghiệp dư, người chế tạo mô hình máy bay, người trồng cây xương rồng, hoặc nuôi dạy chó con. Thị trường sách ngày nay không thiếu những sách như vậy. Phạm vi của cái gọi là “đọc-công cụ” được mở rộng và đa dạng, trên thực tế nó bao quát mọi lĩnh vực hoạt động của con người. Xu hướng này, một xu hướng mới xuất hiện trong thời gian gần đây, cho thấy vai trò quan trọng của việc “đọc-công cụ” nghĩa là để tinh thông một nghề mới, đọc để rèn luyện những thói quen và kỹ năng cần cho cuộc sống. Sách có vai trò như “một người bảo tồn trí nhớ” để giảm nhẹ việc ghi nhớ những lời khuyên về việc chăm sóc trẻ em, việc nấu ăn, việc xây tổ ấm gia đình. Tính chất thực dụng của việc đọc được xác định bởi sự cần thiết và ý

muốn kiếm tiền, và bởi những điều kiện mới đang mở ra cho mục đích kiếm tiền.

So với việc đọc để nắm những tri thức thông thường, thì “đọc-công cụ” đang trở nên cần thiết hơn bởi lẽ, muốn làm việc có kết quả, đòi hỏi phải đọc, phải hiểu thấu đáo đối tượng tác động, phải nắm vững đến từng chi tiết cụ thể. Việc đọc để nhận thức bao gồm không phải chỉ đọc các sách báo văn nghệ, mà bao gồm cả các sách báo khoa học và sách báo phổ biến khoa học. Mặc dù có những biến động trong nhu cầu người đọc, sách văn nghệ vẫn luôn luôn cần thiết. Loại sách này có sức hấp dẫn, đồng thời lại mang tính chất hiện thực, bởi lẽ nó đề cập tới những vấn đề thiết thân của con người. Đọc sách báo khoa học và phổ biến khoa học thì cũng gần với loại “đọc-công cụ”, với mục đích nắm vững tri thức và kỹ năng. Yêu cầu và ý nghĩa của nó được xác định bởi nhu cầu tin của độc giả, các mục tiêu và nhiệm vụ của việc đọc.

Tuy nhiên, vẫn còn tồn tại sự lệ thuộc vào nhu cầu của bạn đọc và thang giá trị. Việc đọc để giải trí vẫn luôn luôn tồn tại. Song song với những xuất bản phẩm thực sự uyên thâm, còn có những quyển sách có thể dùng cho mọi người (những cuốn tiểu thuyết phiêu lưu, tiểu thuyết tình yêu, truyện hoang đường, truyện trinh thám có nhiều xung đột mãnh liệt). Mặt khác, việc đọc những sách này lại gây ra trong xã hội những

phản ứng tiêu cực do chỗ, những sách này không những không góp phần phát triển nhân cách, mà còn gây ảnh hưởng xấu đối với văn hóa ứng xử trong xã hội. Bởi vậy, thời Liên Xô, nhu cầu và ý nghĩa xã hội của việc đọc để giải trí là rất thấp. Ngày nay việc đọc để giải trí được thực hiện với mục đích thư giãn, là một phương cách nghỉ ngơi và triệt thoái những tình huống căng thẳng.

Sách ngày càng trở nên khác nhau về chủ đề, về thể loại, về mức độ diễn đạt và chiều sâu, dùng cho nhiều nhóm bạn đọc khác nhau. Xét trên quan điểm văn hóa-nhân loại học, đặc điểm này có thể được đánh giá theo hai mặt khác nhau. Một mặt, sự đa dạng sách báo, cũng tương tự như sự phát triển các kênh truyền hình, dĩ nhiên, là một hiện tượng tốt, văn hóa đọc sách trở nên dân chủ hơn, phổ cập hơn. Mặt khác, đặc điểm này dẫn đến chỗ thủ tiêu một chức năng quan trọng mà sách phải đảm nhận trong lĩnh vực văn hóa. Không phải ngẫu nhiên mà sách được sử dụng như một hình thức ẩn dụ của chúa trời hoặc đấng tạo hóa. Sách không phải chỉ đơn thuần là một vật mang tin, mà là một trong số những công cụ giao tiếp có tác dụng đảm bảo sự thống nhất giữa con người với nhau.

Nguyễn Công Phúc lược dịch
(Tài liệu gốc: *Bibliotekovedenie*, 2010,
No3, tr. 61-65)